

Het perspectief van sociale coöperaties

Overall in het land komen sociale coöperaties op. Wat is de verhouding tussen deze coöperaties en de anti-armoedebeweging? Het antwoord op deze vraag hangt af van de bril die je opzet om naar sociale coöperaties te kijken. Lees het verhaal van de drie brillen en poets daarmee jouw eigen brillenglazen op.

Een sociale coöperatie is een organisatie van burgers die samen de handen ineen slaan om hun eigen situatie en de situatie van mensen om hen heen te verbeteren. Coöperatie staat daarbij voor samenwerken: samen dingen voor elkaar krijgen die niet lukken als je er alleen voor staat. Vaak ontstaan dergelijke sociale coöperaties vanuit groepen mensen waarop de anti-armoedebeweging zich ook richt. Mede daarom is de vraag van belang hoe beide bewegingen zich tot elkaar verhouden. Maken sociale coöperaties deel uit van de anti-armoedebeweging? Kunnen deze basisinitiatieven de anti-armoedebeweging nieuw leven inblazen? Kunnen zij de anti-armoedebeweging meer dan nu het geval is, richten op vraagstukken rond de economische inrichting van onze samenleving? Bij het zoeken naar antwoorden op deze vragen kun je verschillende brillen opzetten. Bij iedere bril krijg je een ander antwoord. Het perspectief van sociale coöperaties, de betekenis die sociale coöperaties kunnen hebben naar de toekomst toe, hangt af van de manier van kijken, van het perspectief waaronder je naar sociale coöperaties kijkt. Het belang dat ieder van de verschillende antwoorden kan hebben voor de anti-armoedebeweging hangt mede af van het perspectief van de anti-armoedebeweging zelf: de manier waarop de anti-armoedebeweging naar zichzelf kijkt en het toekomstbeeld dat de anti-armoedebeweging van zichzelf heeft.

Het perspectief van sociale coöperaties

Wat is het perspectief van sociale coöperaties vanuit het gezichtspunt (perspectief) van de anti-armoedebeweging? Om die vraag te beantwoorden moeten we eerst een verduidelijking geven over het woord 'perspectief'. Het woord perspectief heeft een dubbele betekenis: zowel de manier van kijken als de vooruitzichten die een verschijnsel heeft. Die beide betekenissen beïnvloeden elkaar: de betekenis die je geeft aan een verschijnsel, bepaalt mede de toekomstvisie op dat verschijnsel. Dat geldt voor sociale coöperaties en het geldt evenzeer voor de anti-armoedebeweging. De bril die je opzet bepaalt de verwachtingen die je hebt van sociale coöperaties en die bril is ook bepalend voor de inschatting van de betekenis die sociale coöperaties kunnen hebben voor de anti-armoedebeweging. Bij het kijken naar sociale coöperaties kun je veel brillen opzetten. Omwille van de overzichtelijkheid beperk ik mij tot drie brillen:

1. De bril van de sociale beweging
2. De bril van het gemeengoed, het collectief, de commons
3. De bril van de bestuurlijke vernieuwing

De glazen van deze drie brillen worden gekleurd door verschil in aandacht voor bepaalde ontwikkelingen in de verzorgingsstaat. De opkomst van de sociale coöperaties is een verschijnsel dat ontstaat en zich ontwikkelt in een periode van overgang van de verzorgingsstaat naar een nieuw type samenleving waarvan het karakter nog niet helemaal duidelijk is. Tegen die achtergrond schets ik in deze bijdrage kort de aard van de drie genoemde brillen en de betekenis ervan voor de kijk op het verschijnsel sociale coöperatie.

1. De bril van de sociale beweging

De verzorgingsstaat was de uiteindelijke uitkomst van een strijd tussen twee sociale groepen in de samenleving: de arbeiders (werknemers) enerzijds en de bazen (werkgevers) anderzijds. In de loop van de 19e eeuw brak bij arbeiders het besef door dat hun arbeid waarde had en dat de maatschappij dank zij die waarde rijk genoeg was om armoede uit te bannen. Behalve dat ze vonden dat dit moest gebeuren, wilden de arbeiders vooral meetellen in de samenleving, gelijkberechtigd zijn. Om dat te bereiken organiseerden arbeiders zich in een bonte verzameling van sociale bewegingen. En om sterker te staan tegenover deze beweging van arbeiders deden werkgevers hetzelfde. De strijd tussen deze twee bewegingen

werd de sociale kwestie genoemd. De strijd was zo intens dat heel de samenleving positie moest kiezen: niet alleen de werknemers en de werkgevers, maar ook andere groepen in de samenleving. Allen hadden belang bij het tot stand brengen van een fatsoenlijke samenleving, waarin alle groepen tot hun recht konden komen. Het benoemen van de houdingen en verhoudingen tussen groepen werknemers, werkgevers en burgers in de samenleving – dat betreft het sociale – leidde tot maatschappelijke uiteenzettingen en strijd om stap voor stap de ordening van de samenleving te veranderen – dat betreft het politieke. Dit samenspel tussen het sociale en het politieke leverde uiteindelijk de verzorgingsstaat op. Met dit compromis tussen kapitaal en arbeid leek de sociale kwestie opgelost: het kapitalisme werd getemd, kreeg een menselijk gezicht; de arbeiders verwierven een gerespecteerde plek in de samenleving; de economie kon zich zodanig ontwikkelen dat winsten, lonen en sociale voorzieningen tegelijkertijd konden stijgen.

De afgelopen decennia is de temming van de markt stap voor stap ongedaan gemaakt of sterk afgezwakt. De collectieve sector is ingekrompen; de markt is het vanzelfsprekende en eigenlijk enige model geworden voor de ontwikkeling van de samenleving. Dat heeft grote groepen opnieuw buiten spel gezet: mensen die weer terugzakken in een situatie van armoede en nieuwe burgers die onvoldoende mogelijkheden krijgen om een fatsoenlijk leven op te bouwen voor zichzelf en voor de hunnen. Het enige perspectief dat de overheid en de daaraan verbonden instellingen aan deze buitengesloten groepen aanbieden, is: hulp en training om mee te doen in het gangbare bestel. Door ervaring wijs geworden, geloven veel mensen daar niet meer in. Vanuit de basis neemt een aantal van hen het initiatief in eigen hand en richt sociale coöperaties op. Het doel van deze coöperaties is tweeledig: weer meertellen in de samenleving – dat is het sociale aspect – en het realiseren van omstandigheden die het mogelijk maken dat mensen zelf een fatsoenlijk leven kunnen bewerkstelligen – dat is het politieke aspect. De sociale coöperaties zijn het begin van een sociale beweging van mensen die zich buiten spel voelen gezet en die vanuit hun alledaagse werkelijkheid een erkende en gerespecteerde plek willen krijgen in de samenleving. De aandacht en sympathie die deze sociale coöperaties krijgen, duidt erop dat bij de rest van de samenleving het besef groeit dat er veranderingen nodig zijn in de vanzelfsprekend geachte ordening van de samenleving. Onderkend wordt dat veranderingen nodig zijn om houdingen en verhoudingen te krijgen in de samenleving die zodanig zijn dat deze buitengesloten groepen een volwaardige en gerespecteerde plek kunnen verwerven. De tegenwerking en argwaan die deze sociale coöperaties ontmoeten, duidt erop dat andere groepen in de samenleving tot het besef komen dat ze iets in zullen moeten schikken, dat ze verworvenheden zullen moeten delen. Om te voorkomen dat de uiteenzettingen en de strijd beperkt blijven tot bepaalde groepen die allemaal in een minder riant situatie zitten, is het zaak dat het veranderingsvraagstuk zo snel mogelijk veralgemeeniseerd wordt en uitgroeit tot een nieuwe sociale kwestie. Dat betekent dat bij alle groepen in de samenleving het besef groeit dat er sprake is van onrechtvaardige houdingen en ongelijke verhoudingen in de samenleving en dat het in het belang van heel de samenleving is om te streven naar meer gerechtigheid en gelijkheid in deze houdingen en verhoudingen. Net zoals dat bij de oude sociale kwestie het geval was, zal deze nieuwe sociale kwestie uiteindelijk alleen kunnen worden opgelost door het tot stand brengen van een nieuwe maatschappelijke orde. Het tot stand brengen daarvan is een aanpak voor heel de samenleving. De sociale coöperaties zijn uitingen van de noodzaak van zo'n nieuwe ordening en ze wijzen wegen die ontwikkeld moeten worden om een dergelijke vernieuwing van de maatschappelijke orde te bewerkstelligen.

2. De bril van het gemeengoed, het collectief, de commons

De verzorgingsstaat die na de Tweede Wereldoorlog werd opgebouwd is tientallen jaren het kader geweest voor het aanpakken van sociale vraagstukken rond arbeid en inkomen. Die vraagstukken werden door mensen beleefd als samenlevingsvraagstukken, als collectieve problemen. Deze werden aangepakt met collectieve voorzieningen. Dank zij die voorzieningen konden verschillende groepen in de samenleving voor zichzelf en voor de samenleving als geheel jaarlijks aanwijsbare vooruitgang bewerkstelligen. Gaandeweg kwamen deze collectieve voorzieningen echter onder druk te staan. Vanwege verandering in de samenstellin-

gen van de bevolking: vergrijzing doet het beroep op voorzieningen toenemen en ontgroening versmalt het draagvlak. Vanwege individualisering die mede door de voorzieningen mogelijk werd: collectief gevoel neemt af en steeds meer levensrisico's worden persoonlijke aangelegenheden. Vanwege veranderingen in de economie: landeneconomie wordt wereldeconomie en overheid verliest haar greep op de markt. Vanwege verandering in de aard van de loonarbeid: vaste arbeidsplaatsen worden minder en flexarbeid neemt toe. In het begin van de jaren 80 van de vorige eeuw zette de overheid een bezuinigingsbeleid in (Bestek '81). Dat versterkte de maatschappelijke ontwikkeling van dubbele de-solidarisering: de sterkere groepen hielden de zekerheden van de vaste baan en reserveerden tevens de betere werking van de sociale zekerheid voor zichzelf; voor de overige groepen in de samenleving resteerde een sociale politiek met een alsmaar geringer wordende sociale zekerheid. Voor steeds meer mensen gaat de volle werking van de verzorgingsstaat verloren. Het stelsel van sociale zekerheid houdt mensen niet langer bij de maatschappij, maar plaatst ze er juist buiten. Dat gebeurt vanuit een poging om het overblijvende deel van de samenleving uit de problemen te houden. Dat lukt steeds minder. Vanwege de neoliberale tijdgeest en vanwege begrotingsperikelen wordt steeds sterker een beleid wordt gevoerd om de kern van de verzorgingsstaat te behouden door de verworvenheden ervan steeds verder te versmallen. De ongelijkheid in de samenleving neemt toe. In hun dagelijkse leven ervaren steeds meer mensen dat de overheid niet langer de omstandigheden kan scheppen en behouden die mensen in staat stellen om als volwaardige burgers deel te nemen aan de samenleving en voor henzelf en de hunnen kwaliteit van leven te bewerkstelligen. Dat resulteert in een toename van armoede, die als maatschappelijk verschijnsel versplinterd wordt en verdwijnt in verslechterde levensomstandigheden van individuele personen. Her en der staan mensen op die zich daar niet bij neerleggen. Zij slaan de handen ineen en creëren in hun directe leefomgeving condities die nodig zijn om mensen in staat te stellen hun capaciteiten te ontwikkelen en zelf kwaliteit van leven te bewerkstelligen. Ze doen dat door het opzetten van sociale coöperaties. Deze pakken maatschappelijke taken op die de overheid laat liggen. Deze initiatieven vanuit de samenleving laten zien dat het niet langer klopt om de samenleving in te delen in twee domeinen, namelijk het domein van de markt met z'n privaat recht en het domein van de overheid met zijn publiek recht. Vanuit de alledaagse werkelijkheid van mensen ontstaat een nieuw domein, het domein van het gemeengoed, het collectief, de commons. In dit domein organiseren mensen eigen activiteiten. Deze wijken wat betreft aard en vorm af van de activiteiten van de twee vertrouwde domeinen van de markt en de staat. Deze vertrouwde domeinen worden vaak tegenover elkaar gezet, maar de aard en vorm van hun activiteiten lijken heel veel op elkaar. Beide domeinen berusten op concentratie van macht. In het private domein ligt de macht bij de eigenaar van goederen. Die neemt de besluiten en die is bij machte om anderen uit te sluiten. In het publieke domein is er ook sprake van hiërarchie en ligt de macht in handen van degenen die aan de top van de hiërarchie staan. In het domein van de commons is de macht niet geconcentreerd bij een enkeling, maar wordt de macht juist verspreid over alle deelnemers: allen zijn eigenaar, schepper en gebruiker van het gemeengoed. Het gaat niet om een ding, een voorziening die buiten de mensen staat, een object dat door hen gebruikt kan worden; het gaat om een bron van leven die door mensen zelf gemaakt en onderhouden wordt, die een deel van hun levensontwerp is, dat alleen in gezamenlijkheid tot stand komt en in stand gehouden wordt. Het scheppen en het gebruiken van gemeengoederen liggen in handen van de mensen zelf. Dat is een wezenlijk onderscheid met goederen, diensten of voorzieningen die door de markt of door de overheid aangeboden worden aan gebruikers, afnemers, consumenten. Het nieuwe domein van het gemeengoed krijgt inhoud en vorm door de alledaagse pioniersarbeid van onder andere de sociale coöperaties. Deze worden voor een deel opgezet door mensen die in de gangbare regimes van markt en staat niet tot hun recht komen. Zonder daar op uit te zijn, zonder daar blauwdrukken voor te ontwerpen, vormen sociale coöperaties vanuit hun dagelijks ploeteren bruggenhoofden naar nieuw denken en doen over samen leven, wonen en werken.

3. De bril van de bestuurlijke vernieuwing

In de jaren van wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog leefde alom de overtuiging dat alleen een sterke overheid in staat zou zijn om de ongerechtigheden van de vrije markteconomie te corrigeren. De verzorgingsstaat die vooral in de jaren 50-70 van de vorige eeuw werd opgebouwd, betekende een grote vooruitgang voor arbeiders en andere achtergestelde groepen in de westerse samenlevingen. In 1968 kwamen de studenten en arbeiders in Frankrijk en andere landen in opstand tegen verouderde hiërarchische structuren in universiteiten en fabrieken. Dat was het begin van een gevecht voor meer autonomie en van verzet tegen de bureaucratie van grote maatschappelijke structuren. Die ontwikkeling had ook haar weerslag op het denken over de verzorgingsstaat. Die kwam steeds meer onder kritiek te staan: hij zou te ver doorgeschoten zijn, hij zou mensen passief en afhankelijk maken, hij zou individuele ontplooiing en vrijheid in de weg staan. Steeds breder en luider werd gesproken over de dringende noodzaak van een maatschappelijke herbezinning op de rechten en plichten van burgers. Er werd gepleit voor het leggen van meer eigen verantwoordelijkheid bij de burgers. Ideologisch werd dit versterkt door een proces van steeds verdergaande individualisering. En vanwege technologische ontwikkelingen verwachtten velen nieuwe mogelijkheden en kansen van het proces van digitalisering: dienstverlening via digitale technieken (e-Overheid) en dienstverlening die inspeelt op nieuwe digitale informatiestromen (i-Overheid). Met meer digitalisering en minder regeldruk werd gestreefd naar een efficiëntere en kleinere overheid. Onder de slogan 'minder overheid en meer burger!' werden stap voor stap taken van de overheid overgedragen aan de burgers. Vaak gebeurde en gebeurt dat nog steeds via het tussenstation van de lokale overheid. Deze wordt geacht het dichtst bij de burgers te staan en in staat te zijn met minder geld (bezuinigingen!) gelijkwaardige of betere dienstverlening te realiseren. Dat is de achtergrond en de doelstelling van de decentralisatie-operatie waarin met name rijkstaken in het sociaal domein overgeheveld worden naar de gemeenten. Het idee was dat deze operatie de kloof met de burgers zou verkleinen en de democratie zou versterken, dat de zelfstandigheid en zelfredzaamheid van burgers zouden worden bevorderd en dat de sociale cohesie in de samenleving zou worden vergroot. En dat alles voor minder geld. Duidelijk was dat dit alleen kon als mensen meer taken in eigen hand zouden nemen. Om dat te bevorderen werd de burgerparticipatie gestimuleerd. Aanvankelijk had dit begrip vooral betrekking op het organiseren van inspraak van burgers bij beleidstrajecten van de overheid. Naderhand ging de participatie van de burgers een stukje verder: de burgers gingen actiever meedoen bij de vorming van het beleid. Dat wordt 'interactieve beleidsvorming' genoemd. Het vertrekpunt daarbij is nog steeds het overheidshandelen. Heel veel gemeenten en burgerinitiatieven verkeren in deze fase. Intussen tekent zich een volgende fase in de ontwikkeling af onder de aanduiding 'overheidsparticipatie': de overheid betreft zich bij activiteiten van de burgers. Het uitgangspunt is daarbij niet meer zozeer de beleidsvorming vanuit de overheid. Het gaat veeleer om burgers die zelf het initiatief nemen voor het opzetten van projecten. Daarbij wordt de logica van de leefwereld van burgers als uitgangspunt genomen en niet de logica van de systeemwereld van de overheid. In plaats van de relatie overheid-burger komen de relaties burger-burger centraal te staan. Sociale coöperaties zijn voorbeelden van dergelijke burgerinitiatieven. De onderlinge relaties tussen mensen staan hier centraal en het denken en doen zijn ingebed in de alledaagse werkelijkheid van betrokken mensen. In plaats van sociale arrangementen die door de overheid gedragen en uitgevoerd worden en door de mensen worden afgenomen, maken mensen eigen voorzieningen. Iedereen wordt in staat gesteld deel te nemen aan het tot stand brengen en het gebruiken van deze voorzieningen. Dat geeft een eigen dynamiek aan de sociale en economische ontwikkeling van gemeenschappen. Op deze wijzen ontstaan van onderop, vanuit de alledaagse werkelijkheid, democratische samenlevingsverbanden. Dat gebeurt deels als aanvulling, deels als versterking en deels als vervanging van de gangbare parlementaire democratie waarin steeds meer mensen hun vertrouwen verliezen. De in eigen regie opgezette associaties, coöperaties, verbanden van burgers vormen evenzoveel bouwstenen voor bestuurlijke vernieuwing. Dit keer niet van bovenaf, vanuit de logica van het gevestigde systeem van het openbaar bestuur. De bestuurlijke vernieuwing ontwikkelt zich vanuit een nieuwe tijdgeest die zich vormt in de alledaagse werkelijkheid, van onderop. Het is de tijdgeest van een 'verantwoordelijke samenleving' waar burgers door eigen activi-

teiten de collectieve voorwaarden creëren die nodig zijn om zichzelf in staat te stellen tot het uitoefenen van hun persoonlijke en maatschappelijke verantwoordelijkheid en hun vermogens ertoe te ontwikkelen. Bij sociale coöperaties gaat het niet zozeer om het beschermen van de zwakken tegen de sterken; het gaat er vooral om mensen in zwakkere posities in staat te stellen een actieve tegenmacht te vormen teneinde een evenwaardige positie te verwerven in de samenleving, die daarmee ook wint aan democratisch gehalte. Vanuit die invalshoek zijn sociale coöperaties collectieve verbanden die zich actief inzetten voor de vorming van sociale, economische en politieke structuren die het vól meedoen van alle mensen daadwerkelijk mogelijk maken en mogelijk houden.

4. Bijdragen aan een gezonde democratische samenleving

Iedere periode in de geschiedenis wordt gekenmerkt door een eigen tijdgeest. De jaren 50, 60 en 70 van de vorige eeuw waren de decennia van de verzorgingsstaat. De overheersende tijdgeest in die periode was de sociaal-democratie. Dat wil zeggen dat de staat centraal stond in het denken en doen van eenieder. Via collectieve regelingen werden de risico's van het leven afgedekt. De overheid stond daarvoor garant. Dank zij de collectieve voorzieningen konden mensen zich als individu ontplooiën. Daarmee werd de basis gelegd voor het ontstaan van een andere tijdgeest. Die begon zich af te tekenen in de jaren 80. De mensen gingen anders denken en doen. Niet de staat maar de markt, de economie, was de koersbepaler van ieders denken en doen. Het daarbij passende mensbeeld was dat van het zelfbewuste individu dat zijn leven in eigen hand neemt, zijn eigen loopbaan plant, eigen keuzes maakt, zichzelf indekt tegen levensrisico's. Deze periode duurt tot en met vandaag. De overheersende tijdgeest is die van het neoliberalisme. Sociale bindingen verliezen aan kracht. Het individualisme radicaliseert. Van iedereen in de samenleving wordt verwacht dat hij zijn leven inricht als ware het een bedrijf, de Ik-BV. Dat lukt niet iedereen. Het ongenoegen daarover groeit. Aanvankelijk slaat dat nog terug op individuele mensen zelf: mensen geven zichzelf de schuld dat ze niet bereiken wat ze zouden moeten bereiken. Ze gaan zichzelf zien als verliezers, ze raken hun zelfachting kwijt. Steeds meer mensen worden uit het systeem gedrukt. Zij vormen de bonte groep van weggeschovenen. De ongelijkheden in de samenleving nemen toe en de samenleving ziet dat en voelt zich daar steeds ongemakkelijker bij. Er rijst twijfel over het ideaal van de opgelegde autonomie. Met deze twijfel wordt de kiem gelegd voor het ontstaan van een nieuwe tijdgeest. Een tijdgeest die meer ruimte geeft aan het collectieve. Sociale coöperaties zijn een van de uitingvormen en een van de ontwikkelaars van deze nieuwe tijdgeest van het collectieve. Door deze nieuwe tijdgeest te grijpen en er door gegrepen te worden dragen sociale coöperaties bij aan een verandering van het karakter van de samenleving. Daarbij is de kleinschaligheid van sociale coöperaties van belang. Dat bevordert het ontwikkelen van een hoedanigheid die vanwege de grammatica van de concurrentie en het daarbij horende doorgeslagen individualisme goeddeels in vergetelheid is geraakt: het besef van gemeenschappelijkheid vanuit het verschil; het zoeken naar verbinding vanuit het anders-zijn. De erkenning van verschil en het open maatschappelijke debat erover vormen de belangrijkste bases voor een 'gezonde democratische samenleving' (Halleh Ghorashi). Sociale coöperaties kunnen in hun kleinschaligheid en diversiteit ertoe bijdragen dat ervaringen en denkbeelden van minderheden – bijvoorbeeld mensen die weinig mogelijkheden hebben/krijgen op de reguliere arbeidsmarkt – uit de marge van de samenleving gehaald worden, dat mensen hun zelfachting hervinden en dat zij een plek krijgen in het maatschappelijke debat over de inrichting van de samenleving. Dit debat krijgt daardoor een meer open karakter en een breder draagvlak. Dat kan van belang zijn voor een toekomstgerichte vernieuwing van de samenleving die recht doet aan alle sociale groepen.

5. Samenleving behoeft fatsoenering

Daarmee zijn sociale coöperaties niet alleen van belang voor groepen die direct bij deze initiatieven zijn betrokken; ze zijn ook van belang voor heel de samenleving. Door de doelen die in deze initiatieven worden gesteld en door de wijzen waarop ze worden nagestreefd, wordt het karakter van de samenleving tegen het licht gehouden en wordt ook aan niet direct betrokkenen de vraag gesteld in welke samenleving we met z'n allen willen leven. In die zin

zijn sociale coöperaties kleinschalige associaties die ook buiten hun directe werkterrein een belangrijke bijdrage leveren aan de democratische ontwikkeling van heel de samenleving. Door hun aanwezigheid stellen ze aan de samenleving de vraag hoe mensen omgaan met elkaar en hoe de samenleving met name omgaat met de meest kwetsbaren. Door hun activiteiten geven sociale coöperaties eigen antwoorden op deze samenlevingsvraag. Dat zijn antwoorden die vaak niet passen in de vertrouwde, gangbare samenlevingspatronen. Het zijn antwoorden die wegen verkennen naar nieuwe normen en vormen van samenleven. Vaak worden deze niet eens zozeer als bewuste systeemvernieuwing nagestreefd. Ze zijn veeleer ingegeven door de dwang van de alledaagse omstandigheden en de inventiviteit om daarin wegen te banen naar bestaanszekerheid en kwaliteit van leven. Daarin ligt ook de verwantschap met de anti-armoedebeweging. Beide bewegingen zijn nodig om uiteindelijk te bewerkstelligen dat bij een meerderheid van burgers een proces van zelfcorrectie in gang wordt gezet en gehouden. Dat proces richt zich op het tot stand brengen van een fatsoenlijke samenleving. Als Sociale Alliantie blijven we voorstellen doen om op korte termijn concrete verbeteringen aan te brengen in de leefomstandigheden van minima. Dat zijn stappen naar het uiteindelijke doel. Dat uiteindelijke doel is het tot stand brengen van een meer rechtvaardige samenleving. Armoede en sociale uitsluiting zijn geen eigenschappen van mensen, maar kenmerken van samenlevingen. Het zijn verschijnselen die samenhangen met maatschappelijke ontwikkelingen die spanningen en oneffenheden oproepen in de samenleving. Deze heeft daarop nog geen passend antwoord gevonden. Maatschappelijke ontwikkelingen hebben het denkklimaat en de regelingen van de verzorgingsstaat onder druk gezet en deels ondergraven. Gedurende een aantal decennia zijn armoede en sociale uitsluiting weer hardnekkige problemen in Nederland. De samenleving worstelt met dit vraagstuk. Een daadkrachtige aanpak vraagt om denken en doen voorbij het gangbare en die stap durft de samenleving nog niet te zetten. Toch is zo'n stap buiten het gangbare nodig voor een echte en duurzame oplossing: de samenleving moet opnieuw haar denkklimaat en haar regelingen in fatsoen brengen om het armoedevraagstuk te overwinnen en een maatschappelijke situatie tot stand te brengen waarin armoede en sociale uitsluiting niet langer voorkomen. In die zin wordt door de anti-armoedebeweging gesproken over een samenleving die fatsoenering behoeft. Mogelijk is fatsoenering een beladen en misbruikte term, maar het blijft een begrip met een politiek-morele inhoud: het geeft aan dat de samenleving zichzelf de vraag stelt of ze als samenleving deugt, op orde is, sociaal is, een samenleving is waarin mensen omzien naar elkaar. De maatschappelijke initiatieven van sociale coöperaties en de anti-armoedebeweging zijn aanjagers van een op vernieuwing gerichte re-moralisering, re-socialisering en re-politisering van de samenleving. Dat perspectief noopt tot het uitwisselen van ervaringen en denkbeelden.

Raf Janssen, Helden, september 2016